

Екатерина Панчева Панчева е научен сътрудник в ЦБ на БАН от ноември 2007 г. През 2006 г. е защитила докторска дисертация на тема „Фразата в житията и похвалните слова на Св. Патриарх Евтимий Търновски”, писана под ръководството на проф. дфн Иван Добрев Добрев (СУ „Св. Климент Охридски”. По-долу поместваме откъс от нейната дисертация.

СТАТИСТИКА НА ПРЕДИКАТИВНОСТТА У СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

Екатерина Панчева, E-mail:

Статистическият анализ на предикативността в микрофразата ¹ в Евтимиевите жития и похвални слова търси отговор на следните въпроси:

- 1) Каква е честотата на всички предикати;
- 2) Каква е честотата на *verba finita*;
- 3) Каква е честотата на инфинитивните и причастните сказуеми;
- 4) В какво съотношение са тези величини с корелатите им в по-ранните паметници.

В търсене на характерното, особеното за Евтимиевите фрази съм привлякла три от *най-ранните* старобългарски паметници: Зографското евангелие (Зогр.), Мариинското евангелие (Мар.) и Супрасълския сборник (Супр.)². За целите на анализа чрез рандомизация на текста отделих *по десет откъса* от по сто думи (хектолекси) в пет текста: Житие на св. Петка Търновска (ЖП)³ и Похвално слово за св. Неделя (ПН)⁴, от една страна, и споменатите три старобългарски паметника, от друга. Резултатите от изчисленията в максимално компресиран вид могат да се представят в следната таблица. В нея, в рамките на колоната за всеки паметник, първата графа (“v.f.”) показва броя на финитните глаголи, втората (“неф.”) отразява

---

¹ Съвременното разбиране за изречение не е адекватно на средновековното пунктуационно членене на текстовете. В резултат на направения анализ за най-малка текстова цялост определих микрофразата и я дефинирах по следния начин. *Микрофраза е буква или поредица от букви между два съседни пунктуационни знака. По правило тя съдържа поне един предикативен център, който може да бъде или да не бъде изразен. Тя е относително завършена в ритмично и смислово отношение и се съотнася с другите микрофрази в макрофразата. Микрофразовата клаузула е по правило женска, дактилна и, евентуално, хипердактилна.*

² Вж. изданията на Зографското и Мариинското евангелие (Ягич 1879, 1883; Романски 1945) и на Супрасълския сборник (Супр. 1982-1983, снабдено и със снимки на ръкописа), които отразяват добре оригиналната пунктуация.

³ Зографски сборник (MS 172; olim 103, (II g. 6) в сбирката на Зографския манастир) – ff 74r-82v.

⁴ Панигирикът на Владислав Граматик от 1479 г. (MS 4/8 в сбирката на Рилския манастир) – ff 603v-611v.

броя на неспрегаемите глаголни форми, които функционират като предикати, а третата (“общо”) отчита общият брой предикати в съответния извлек от сто думи.

Таблица 4.
СТАТИСТИЧЕСКА СЪПОСТАВКА НА ПРЕДИКАТИВНОСТТА

хекто лекса	ЖП			ПН			Зогр.			Мар.			Супр.		
	v.f.	неф.	общо	v.f.	неф.	общо	v.f.	неф.	общо	v.f.	неф.	общо	v.f.	неф.	общо
I	9	3	12	11	13	24	14	2	16	13	6	19	16	8	24
II	12	6	18	6	7	13	18	0	18	18	9	27	13	7	20
III	6	4	10	10	8	18	19	2	21	18	3	21	20	2	22
IV	8	5	13	11	10	21	23	11	34	18	5	23	21	3	24
V	8	11	19	12	13	25	11	5	16	18	4	22	7	7	14
VI	7	9	16	9	6	15	15	1	16	19	6	25	14	6	20
VII	9	5	14	16	6	22	18	1	19	12	6	18	10	8	18
VIII	10	2	12	16	4	20	19	6	25	18	5	23	16	7	23
IX	16	5	21	8	9	17	14	2	16	19	4	23	14	10	24
X	11	2	13	17	8	25	24	3	27	18	3	21	14	8	22
$\bar{x}$	9,7	5,2	14,8	11,6	8,3	20	17,5	3,3	20,8	17,1	5,1	22,2	14,5	6,6	21,1
σ	2,9	2,9	3,6	3,5	2,9	4,2	3,5	3,3	5,9	2,1	1,8	2,7	4,2	2,4	3,2

Вижда се, че в Светиевтимиевите произведения предикативността е най-ниска, особено в Житието (близо 15 предиката в Житието и 20 в Похвалното слово)⁵. И въпреки че Похвалното слово показва средна величина ($\bar{x}$) на предикативност много близка до съответните средни величини на по-ранните паметници, степента на финитната глаголност го разграничава ясно от тях. Финитната глаголност в Евтимиевите произведения е най-ниска, а нефинитната (общият брой инфинитивни и причастни предикати) – най-висока. Предвид общия брой предикати в рамките на десетте хексолекси от всеки паметник степента на относителната нефинитна предикативност е следната:

ПН – 41,5%;

ЖП – 35,14%;

Супр. – 31,28%;

Мар. – 22,97%;

Зогр. – 15,87%.

Доста голяма близост се констатира между ЖП и Супр. и причината за това най-вероятно е жанрова. В ЖП относителната финитна предикативност е

⁵ Предикативността (пропорционална на дължината на фразата) се оказва и жанров различител между житие и похвално слово.

65,5%, а инфинитната – 35,1%, а в Супр. финитната е 68,7% срещу 31,3%. И между тези два паметника обаче, както споменах, има значителна разлика в общия брой предикати: 14,8 в ЖП срещу 21,1 в Супр.

Статистическото изчисление на разстоянието между два финитни глагола⁶ в различните текстове прокарва още по-ярка граница между двата исихастки и трите по-ранни паметника – в Евтимиевите това разстояние е най-голямо. Изследваният материал от Супр. и тук представя този паметник като средищен между евангелията и късните агиографски и омилетичен текст.

Табл. 5.
СТАТИСТИКА НА РАЗСТОЯНИЯТА МЕЖДУ ДВА ФИНИТНИ ГЛАГОЛА
(В БРОЙ ДУМИ)⁷

хекто- лекса	ЖП			ПН			Зогр.			Мар.			Супр.		
	$\bar{x}$	σ	бр.	$\bar{x}$	σ	бр.	$\bar{x}$	σ	бр.	$\bar{x}$	σ	бр.	$\bar{x}$	σ	бр.
I	6,0	4,1	8	6,6	8,0	10	6,0	3,9	13	6,4	3,7	12	4,9	3,6	15
II	6,7	3,5	11	18,4	21,1	5	4,2	2,5	17	4,5	2,6	17	6,0	4,0	12
III	15,0	7,4	5	6,8	4,3	9	7,0	3,8	21	4,6	2,8	17	3,8	1,8	19
IV	13,2	10,3	6	7,9	4,0	10	3,8	2,7	18	4,2	3,1	17	3,2	5,5	19
V	11,1	10,1	7	6,8	4,8	11	7,9	8,4	10	3,9	2,7	17	11,5	9,7	6
VI	11,2	8,6	6	11,6	11,5	7	5,4	3,8	14	4,4	3,3	17	6,1	5,3	12
VII	7,1	4,5	8	4,5	4,3	15	4,2	3,0	17	7,6	3,6	10	9,7	6,0	9
VIII	8,6	5,1	9	4,9	5,0	17	4,2	1,8	18	4,6	2,3	17	5,4	4,5	14
IX	4,2	3,0	14	10,9	5,9	7	5,4	3,0	13	4,1	2,5	18	5,2	2,2	13
X	6,8	6,0	12	4,2	7,0	16	3,0	2,9	23	4,4	4,3	17	5,5	4,5	13
$\bar{x}$	9,0	6,3	8,4	8,5	7,6	10,7	5,1	3,6	16,4	4,9	3,1	15,9	6,1	4,7	13,2
σ	3,5	2,7	2,9	4,3	5,3	4,1	1,6	1,8	4	1,2	0,6	2,6	2,6	2,2	4

Резултатите, поместени в горната таблица, показват, че най-ниска е честотата на *verba finita* в Евтимиевите произведения – към 8-11 появи на 100 думи, докато за Супр.⁸ броят е 13,2, а в евангелията около 16. Така разстоянието

⁶ При броене на думите между два финитни глагола като отделни думи броя и отделните части на съставно сказуемо и служебната дума да, свързана с личен глагол, и частицата не, свързана с някакъв предикат, защото те подлежат на дисоцииране. Но некеѣ броя като една дума. Частицата ел също броя като част от глагола, още повече, че в някои ръкописи тя е и графично слята с него (напр. ѡгоговѣ) и не се дисоциира.

⁷ Всяка трета графа (“бр.”) отразява общия брой наблюдения на междуфинитни разстояния в съответните извлеци от по сто думи.

⁸ Дограмаджиева отбелязва тенденцията в Супр. за “вербализация на изречението чрез развиване на партиципиална конструкция в изречение” (Дограмаджиева 1968: 98, 105, 114 и пр.) Освен това гръцки инфинитивни конструкции често се предават с финитни глаголи. Конкретно за гръцкото *accusativus cum infinitivo* тя отбелязва предаване на старобългарски чрез ѡко + финитен глагол/

между два финитни глагола е най-голямо в ЖП и ПН – със средна величина 8 думи помежду, докато в евангелията същата средна величина е 5, а в Супр. – 6. Прави впечатление, че в Евтимиевите произведения вариативността на дължината на разстоянията между два финитни глагола е много голяма (σ е около 4 за ЖП и ПН, докато в останалите паметници е едва 1-2).

Показателни са и резултатите от сравняването и на откъсите от трите жития на св. Иван Рилски. В Безименното житие (БЖИР)⁹ има 16 финитни глагола, 3 причастия и три инфинитива, а в Зографското (ЖИР)¹⁰ – 9 финитни глагола, 12 причастия (3 от които в *dativus absolutus*) и 4 инфинитива. Общо 23те глаголни форми в БЖИР изграждат 22 сказуеми (едно е съставно), а общо 25те глаголни форми в по-късния текст – 20 сказуеми (четири са съставни). Така че и в този динамичен откъс¹¹ предикативността в Евтимиевото произведение показва интересни особености – инфинитните глаголни форми са 64% (срещу 36%) от общия брой глаголни форми, а в БЖИР те са 30,4% (срещу 69,6% финитни глаголи).

От сто думи в епизода за откриването на св. Иван Рилски от овчарите в Евтимиевото житие глаголните форми (общо 25) образуват 17 сказуеми, а в Скилицовото – 23 (от общо 25 глаголни форми). Въпреки че общият брой глаголни форми е еднакъв в двата откъса, предикативността в Евтимиевото житие е по-ниска. Финитните глаголи имат почти еднакво съотношение в двата текста – в Евтимиевия са с един повече отколкото у Скилица, но и тук разстоянието между два финитни глагола е по-голямо (средната величина е 9 думи, а у Скилица – 7; и в двата текста вариативността е висока: $\sigma = 8,9$ у св. Евтимий и $\sigma = 8,2$ у Скилица).

ЗАСТИНАЛА ГЛАГОЛНОСТ

Резултатите от проведената статистика убедително показват ниската предикативност в Евтимиевите произведения и високото процентно съотношение на нефинитните, особено на причастните предикати. С това обаче не се изчерпва уникалноостта на предикативността в Евтимиевите текстове. На лексикално-

---

dativus absolutus, да + финитен глагол, паратактично мотивиращо изречение (Дограмаджиева: 1968: 79, 156).

⁹ MS 47 в сбирката на ЦИАИ: ff 50v-66r (102-181)

¹⁰ Зографски сборник – ff 93r-104r.

¹¹ Откъсът е наситен с действие.

морфологично равнище изпъква друга особеност, която наричам застинала глаголност. *Застинала глаголност е стилова особеност, при която броят на действията или състоянията е пропорционален не на спрегнатите глаголи, а на общите отглаголни образувания*¹². В първата мегафраза на ПН, например, различните части на речта са представени по следния начин.

Таблица 6.
ЧАСТИ НА РЕЧТА В ПЪРВАТА МЕГАФРАЗА НА ПН¹³

Пълнозначни думи						
Съществ.	Прилагат.	Числ.	Мест.	Глаголи	Прич.	Наречия
внна	д̃х̃овноиѣ	Ѣднин	нась	Съзываетъ	настоѣцаго	нѣкако
празника	обниѣ	прѣваго	своиѣхъ	прѣстаѣлаѣ	ѡкрашенѣ	ѡбравованиѣ
трѣжкѣствѣ	вещныи		Сѣиѡ	весеахъ (се)	ѡпѣшрѣниѣ	нѣже
трапезоу	крѣвныи		сѣе	ликъствѣють	весеащѣ	тѣ
стрѣтрѣпце	лювопразниѣствныи		вѣсѣхъ	рѣют (се)	зрѣще	
страданѣи	прѣвѣаго		Самѣ	печалѣѡ	зрѣще ₂	
врашны			азъ	оубѣтова	неверѣгомы	
страданѣи ₂			мон	ѣсмь	нарѣгаемы	
страданѣи			Ктѡ	вѣдетъ	вѣнчѣаемы	
дшѣ			нже	ѡднѣит (се)	прѣемлюще	
трапезѣ ₂			совою	прославитъ	рѣкъ	
агглы			сѣе ₂		постѣвльшаго	
ѡлвци					смѣрнѣша	
стрѣтрѣпци ₍₂₎					вѣкѣшьша	
вѣсѣе					трнѣневновѣвша	
инкы					вѣскрѣша	
пѡчѣстн						
подвнгоположника						
вѣкы						
слѣга						
вѣкѣ ₍₂₎						
пѡвѣдѣ						
врага						
крѣта						
сѣмирѣтн						
рѣвы						
сѣмирѣтъ ₍₂₎						
грѣвѣ						
славѣ						
29	7	2	12	11	16	4

¹² Общото въздействие на този похват (тясно свързан с употребата на висок процент нефинитни предикати (вкл. страдателен залог) и на голямото разстояние между финитните глаголи) се състои в повишаване на напрежението и очакването и създаване на впечатление за предначален, зародишен етап на изразяваното действие.

¹³ Цифрата до дадена лексема показва за кой път тя се появява в откъса.

Общият брой думи в тази мегафраза са 109. От тях пълнозначни са 81 и са отразени в горната таблица (служебните думи са 28: 13 съюза, 8 предлога и 7 частици). На пръв поглед процентът на съществителните изглежда най-висок – 26,6% от общия брой лексеми и 35,1% от пълнозначните. На второ място са причастията, представени със съответно 14,7% и 19,8%. Глаголите заемат 10,1% от общия брой лексеми и респективно 13,6% от броя на пълнозначните думи. Ако обаче се промени гледната точка и се потърси процентът на отглаголните деривати¹⁴, се оказва, че именно те са представени с най-голям процент – съответно 33% от общия брой думи и 40,7% от пълнозначните.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Евтимиевата микрофраза се отличава от микрофразите в разгледаните по-ранни класически старобългарски паметници и по по-малкия брой лични глаголни форми и по по-големия брой нефинитни глаголни форми. По-конкретно, предикатът на Евтимиевата микрофраза е много по-често причастие, отколкото финитен глагол и този детайл е получил функционално ново значение при сравнение с по-ранните източници. Тази специфика лесно може да се свърже с исихасткия мироглед и начин на живот: зад външната бездейственост се крие вътрешна пределна преобразуваща активност.

Нещо повече, ако обърнем внимание на контекста, в който се предпочита нефинитна глаголна форма като самостоятелно сказуемо, ще забележим, че употребата ѝ е свързана с преображението – такива форми сигнализират преобразуването като процес: началото на преобразуване на някое от действащите лица (Слъзѡмн ѡмакаѡ каменъ , н въсьенѡщныиѡмн вѡдѣнѣн н въздыханѣн въ стѡ трѡуды пшѡдѡ . едннѣ едннѡмоу вѡсѣдоуѡ , н легкыма крнлѡма къ нѣсн шѡствѣтѣ творѡ . нѡщнын прѣтрѣпѣваѡ мразъ н днѣвнын варъ . (ЖИР Зогр. сб. 99г, Кал. 16), преобразуващата роля на някакъв предмет (и трапѣзоу прѣставлѣѡ обилнѡ

¹⁴ Налага се тук да изредя 36-те думи с глаголни основи в разгледания откъс: Слъзѡваѣтъ, настѡѣщаго, прѣставлѣѡ, стѣтрѣпнѣ, страдѡнѣн, вѡкрашенѡ, страдѡнѣн₂, вѡпѡщрѣннѡ, ѡбрадѡвѡннѣ, вѡсѣлеѡсѡ, лѡвѡпрѡзѣнѣствѣннѣ, зрѣще, вѡсѣлаѡсѡ се, лнкъствѡють, стѣтрѣпнѣ₍₂₎, рѡѡт се, пѡчѡлѡсѡ, зрѣще, невѡрѣѡмы, нарѡгаѣмы, лнкъ, вѡнѡваѣмы, прѣѣмлюще, подѡнѡполѡжннѡ, ѡвѣтѡва, рѣкъ, ѣсмн, вѡдѣтъ, прѡслѡвнѣтъ, постѡвѡлѡша, смѣрнѣша, вѡкъшѣша, трѡднѣвнѡвѡвѡша, вѡскрѣсѣша.

стѣтрѣнице страданѣи . нѣ вѣщными нѣкакѣмъ украшенѣмъ браушны , нѣ своихъ страданѣи
 ѣнѣщениѣмъ кровными страдами , и обрѣдованнѣмъ веселещѣмъ любопразнѣствннѣмъ дѣшѣ . (ПН
 Вл. Гр. 603v, Кал. 147) или повод (Слѣнца свѣтлѣише настоеще показѣ се трѣжство .
 вѣсѣмъ просвѣщающн , мысли и дѣше веселещи . (ПКЕ Вл. Гр. 424r, Кал. 103)¹⁵ или най-
 малкото, смяната на един епизод с друг (Врѣмениѣмъ мнѣмѣшѣмъ не малоу , и
 грѣхѣмъ црѣва скѣптрѣмъ изнемогшѣ . (ЖП Зогр. сб. 79v, Кал. 69))¹⁶. В този
 случай стилът става много по-тържествен, а образът на персонажа – много по-
 статичен: наистина словесна икона. Когато пък става дума за делнични хора и
 събития, честотата на причастните предикати намалява.

Самата предикативност – основният синтактичен признак на фразата – е
 усъвършенствана за целите на исихасткия изказ. Затова, въпреки жанровата
 близост на Евтимиевите произведения с произведенията в Супрасълския сборник
 и Безименното житие, Евтимиевите се отграничават от предходните по всички
 показатели, дори когато е налице външна близост. Евтимиевите фрази се
 отличават с голяма вариативност по дължина и типове.

---

¹⁵ Това, разбира се, не е безизключително, а е по-скоро тенденция. Знак за преображение са и
 други похвати, например сравнението.

¹⁶ Употреба на *dativus absolutus* за начало на епизод има и в класическите старобългарски кодекси.